РОЗДІЛ І

Народження героя. Перші враження і перші пригоди. Професор Жабурин Жабуринович Кваквакум.

Коли він нарешті проклюнувся і вистромив на білий світ свого довгого цікавого носа — сліпуче сонце сяяло з безхмарного неба, на старій вербі весело щебетало птаство, а лагідний ранковий вітрець про щось грайливо шепотів на вухо шурхотливому очерету.

І рідне болото здалося йому таким гарним, а життя навколо таким прекрасним, що він засміявся від нестримної радості. І весело заспівав-закричав-закурликав:

Курли! Курли!

Здоровенькі були!

Здрастуйте!

Привіт!

Привіт!

Народився я на світ!

Урра!

Хай живе рідне болото!

Хай живуть дорогі пуголовки,

Комарі і мухи!

Урра! Я народився!

Чуєте!

Як прекрасно жити

На світі!.. Курли! Курли!

Здоровенькі були!

І ну витанцьовувати в гнізді, весело піднімаючи свої цибаті ноги.

Та раптом почув сердитий скрипучий голос: — Ква! Ква! Кум! Чого це ти розкричався, голомозий! Він обернувся.

Недалеко від гнізда на лататті сиділа велика баньката жаба в золотих окулярах.

— А… а що таке? — здивувався він. — Хіба не можна? Радісно ж. Я на світ народився! Гляньте, яка краса навколо!

— Не радіти, а журитися тобі, дурню, треба. Ква! Ква! Кум! — суворо прокумкала жаба. — Не годиться тобі радіти і сміятися. Не можна. Ти думаєш, хто ти такий?

— А… а хто я? — розгублено спитав він.

Журавлик ти! А журавлі народжуються на світ тільки для того, щоб журитися. Тому й називаються так. Ква! Ква! Кум! І приносять вони всім лише сльози і печаль.

— О! А мені не хочеться приносити нікому нічого поганого. Я не хочу журитися. Чого це я маю журитися!

— Бо так треба! Бо так записано в Книзі Джерел, бо… — роздратовано закумкала жаба.

— Але… — розтулив дзьоба журавлик, та жаба його сердито перебила:

— Ква-квапишся дуже! Перебиваєш старших. Дзиглик невихований! Не люблю таких.

Жаба плямкнула ротом і булькнула у воду.

— Дивна якась баба-жаба. Хі! — усміхнувся журавлик. — Так навколо гарно, а вона чогось гнівається.

Аж тут залопотіли крила, і в гніздо опустилася мама-журавлиця.

— Здрастуйте, мамо! — радісно кинувся до неї журавлик. — Бачите! Я вже народився! Бачите!

— Здрастуй, здрастуй, синку мій любий! Здрастуй! — мама пригорнула його крилом і ніжно поцілувала довгим дзьобом. — На хвилиночку залишила гніздо, а ти вже й вилупився! Гарненький мій! Ну як ти тут без мене? Не кривдив тебе ніхто?

— Ні, мамо, все гаразд. Тільки якась баба-жаба кумкала тут щось незрозуміле, — і журавлик переповів свою розмову з жабою в золотих окулярах.

— Ой, що ж ти, синку, накоїв! — сплеснула крилами журавлиця-мама. — То ж ніяка не баба-жаба. То ж доктор болотяних наук професор

комахознавства Жабурин Жабуринович Кваквакум, наймудріший з наймудріших у нашому болоті. Він знає все на світі, бо читає мудру Книгу Джерел, що захована глибоко на дні і до якої ніхто, крім професора Кваквакума, доступу не має. Навіть президент нашого болота Бусол Лелекович Чорногуз прислухається до думки шановного Жабурина Жабуриновича. Ой, треба тобі, синку, обов'язково вибачитися перед ним! Кажуть, того, хто прогнівив професора, чекають самі невдачі й неприємності.

Журавлик хотів щось сказати, але тут залопотіли крила, і в гніздо опустився тато-журавель, як дві краплі води схожий на маму-журавлицю (тільки крила у нього були трошечки більші і дзьоб трошечки довший).

— О! — радісно вигукнув тато. — Маю сина! Щоб ти був здоровий! Щоб ти був щасливий! Тільки що це ти вже, синку, наробив, що мама тебе примушує вибачатися? Бач, не встиг вилупитись і вже…

Та, почувши в чому справа, тато-журавель посерйознішав.

— Так, — глибокодумно сказав він, — з Жабурином Жабуриновичем краще не сперечатися. Вибачся вже, синку. Що тобі — важко? Корона з голови не впаде.

— Мамо! Тату! Та невже ж це правда, що журавлі народжуються тільки, щоб журитися? — вигукнув журавлик.

— Раз так записано в Книзі Джерел… — розвела крилами мама.

— В усякому разі пісні про журавлів майже всі журливі,— зітхнув тато. — Але то нічого. І в нашому житті є свої радощі, синку. Наприклад — танці. Наші журавлині танці все птаство по праву вважає найкращими у світі.

Журавлик скривився — що там ті танці, як усе життя журитися треба. А йому ж так хотілося співати, жартувати, сміятися і веселитися!.. І так не хотілося вибачатися перед несимпатичним Жабурином Жабуриновичем! Та нічого не вдієш. Раз батьки кажуть — треба!..

Кілька днів професор Кваквакум не з'являвся. Певно, читав на дні болота мудру Книгу Джерел. Як і всі професори, коли він читав, то міг по кілька днів не виходити на повітря.

Журавлик уже давно вибігав з гнізда слідом за батьками у пошуках їжі. Треба вам сказати, що журавлики взагалі довго у гнізді не засиджуються. Обсохнуть і вже бігають по болоту. Буквально через кілька годин після того, як вилупляться. І читати й писати журавлики навчаються за один-два дні — такі вони здібні.

Дні стояли погожі. Сонце, наче навмисне, весело сміялося з неба. І хоч як намагався журавлик викликати в своїй душі сумний, журливий настрій, — нічого в нього не виходило. Настрій був незмінно веселий. Хотілося весь час радіти й сміятися. Журавлик уже навіть думав, що, може, професор Кваквакум взагалі більше не з'явиться. І можна буде все забути, і ні перед ким не вибачатися, і не зважати на те, що там пишеться у Книзі Джерел…

Та на п'ятий день…

Журавлик підстрибом біг по болоту і враз…

Він ще встиг скрикнути:

— Ой! Вибачте! Я хотів…

І з ходу наступив на професора Кваквакума, що грівся на сонечку, висунувши з води свою порепану бородавчасту голову.

Жабурин Жабуринович тільки кавкнув і зник під водою.

Потім виринув, люто щось прохарамаркав і знову зник.

— От так вибачився!.. — зітхнув журавлик. — Докторові болотяних наук, наймудрішому з наймудріших, на голову наступив!.. Подумати тільки!.. Доведеться тепер ще більше перевибачатися…

РОЗДІЛ II

"Це може знати тільки дядечко Бугай!"

Сорока Скрекекулія. Перше знайомство з Бугаєм.

Чижик Ціві-Тівік. Друге знайомство з Бугаєм.

Але як перевибачитися? Де його шукати, того професора Кваквакума? Він же розлючений пірнув у болото і тепер хтозна, коли випірне. Знову засяде за Книгу Джерел. А чекати не можна. Бо онде мама-журавлиця вийшла з очерету назустріч і питає:

— Ну як, синку, вибачився?

— Ні, — похилив голову журавлик.

— Чому? Стара жаба Ропуха мені сказала, він щойно тут був, на сонечку грівся.

— Не бачив я нічого, — ще нижче опустив голову журавлик. (Ох, як важко казати мамі неправду!)

— Ну, побудь тут, синку, почекай. Треба ж обов'язково вибачитись, — і мама-журавлиця знову почимчикувала в очерет.

І що його робити?

Отак стояти й чекати, коли знаєш, що нічого не дочекаєшся?

Журавлик тупцяв на місці і зітхав.

— Чому зітхаєш, журавлику? — почув він тоненький голосок.

Глянув. На очеретині гойдалася маленька в'юрка очеретянка, рудувато-бура, з жовтою голівкою.

— Як же мені не зітхати, — сказав журавлик. — Мені обов'язково професора Кваквакума треба, а де його тепер знайти, не знаю.

— Це може знати тільки дядечко Бугай. Так-таки-так! Бо він літає над болотом уночі і бачить згори, де світиться на дні віконечко у кваквартирі професора. Так-таки-так!

— А як мені побачити дядечка Бугая?

— Побачити його дуже важко, майже неможливо, — сказала очеретянка і раптом зникла, наче її й не було. Бо враз залопотіли крила, і на корч поряд з журавликом сіла сорока. Сіла і одразу заскрекотіла:

Скре-ке-ке!

Скре-ке-ке!

Що тут сталось?

Що таке?

Все це сорока проскрекотала так швидко, що в журавлика аж голова замакітрилася. Йому було прикро, що балакуча сорока налякала полохливу очеретянку, і він не дуже ввічливо сказав:

— Та! Все одно ви, тьотю, не допоможете. Все одно ви того не знаєте.

— Що?! — обурено махнула своїм довгим хвостом сорока. — Та ти знаєш, хто я така?! Та я ж сорока-білобока Скрекекулія! Я ж усюди літаю і все на світі знаю!

"Може, й справді Скрекекулія допоможе", — подумав журавлик і сказав:

— Та от треба мені дядечка Бугая, але кажуть, що побачити його дуже важко, майже неможливо. — Летімо зі мною! Я тобі його покажу.

— Я ще не вмію літати, — зітхнув журавлик. — Я поки що тільки бігаю.

— Не біда! Я полечу, а ти за мною побіжиш.

— Ну, гаразд, — погодився журавлик.

Сорока Скрекекулія знялася й полетіла. А журавлик побіг за нею.

От він уже й болото проминув. Біжить повз переліски, гайки. Бачить — на лузі корови пасуться. А осторонь за кільце в носі ланцюговою припиначкою до кілка колгоспний бугай Чемпіон прив'язаний.

Скрекекулія хвостом у його бік махнула й каже:

— Ось тобі твій дядечко Бугай. На тому й здоровий бувай! І ніколи не кажи, що я чогось не знаю. Скрекекулія усе знає, що є і чого немає.

І сорока, дуже задоволена собою, полетіла геть.

Підійшов журавлик до рогатого чудовиська з кільцем у носі і питає чемно:

— Дядю! Скажіть, будь ласка, ви — Бугай?

Чудовисько, голови не повертаючи, одним оком на журавлика згори глянуло.

— Му! — каже. — Бугай!

— Тоді у мене до вас велике прохання. Скажіть, будь ласка, де кваквартира професора Жабурнна Жабуриновича Кваквакума… Він мені дуже потрібен.

— Що? Якого професора? Не знаю ніякого професора. Чо-мму я мму-ушу його знати?

— Ну як же! Кажуть, коли ви вночі літаєте над болотом, то бачите, як світиться віконечко у кваквартирі професора Кваквакума.

— Що-о?! Я — літаю?! Сммієшся з мм-ене?! Що я, птиця, щоб літати! Я корова, тільки чоловічого роду. Де ти бачив, щоб корови літали! Ану забирайся звідси, бо дмму-у-хну на тебе і полетиш. Мму! — і дядечко Бугай зробив такі страшні очі, що журавликові ноги самі понесли його геть.

"Хто ж це мене обдурив — очеретянка чи Скрекекулія? — думав він, біжучи назад до болота. — Справді, не може цей дядечко Бугай літати. Щось тут наплутано. Невже я й справді народився на світ, щоб завдавати всім лише неприємності…"

Пробігаючи повз вільшаний гайок, журавлик спинився. Увагу його привернула весела пісенька, що линула звідтіля:

Ціві-тіві,

Я співаю,

Ціві-тіві,

Цілий день,

Бо веселу

Вдачу маю

І пісень

Багато знаю,

Знаю безліч

Я пісень.

Журавлик підійшов ближче і побачив на вільшині маленьку зелено-жовту пташку з чорними крильцями і чорною шапочкою на голові.

— Здрастуйте! — сказав журавлик. — Як ви гарно співаєте. Хто ви?

— Чижик. Ціві-Тівік. А ви хто?

— А я журавлик. Без імені ще. Бо лише кілька днів як народився і ще не встиг нічого зробити. А в нас на болоті ім'я дається тільки після того,

як щось путяще зробиш. Але… я не знаю, чи взагалі буде в мене ім'я, — зітхнув журавлик.

— Чому?

— Бо я якийсь ненормальний журавлик. Не такий, як усі. Нормальні журавлі повинні журитися, а мені весь час сміятися, жартувати хочеться.

— Так це ж дуже добре, але щось по вас не видно, щоб ви були веселий.

— Неприємність у мене. Шукаю професора Кваквакума, щоб перевибачитися перед ним, і не можу знайти. Очеретянка сказала, що дядечко Бугай знає, де він живе, а дядечко Бугай намукав на мене в лузі. Не знаю тепер, що й робити.

— Стривайте! Так ви, мабуть, не до того дядечка Бугая звернулись.

— А є ще один дядечко Бугай?

— Авжеж. Болотяний птах. Я його знаю. Можу познайомити.

— Ой! Я буду вам дуже вдячний.

І Ціві-Тівік полетів, а журавлик побіг за ним до болота.

Заглибилися вони у найгустіші очерети.

Сів Ціві-Тівік на очеретину і каже:

— Здрастуйте!

Озирається журавлик навсібіч — нікого не бачить.

І раптом жмутик очеретин ворухнувся і перетворився на довгоносого, довгошийого птаха, який, виявляється, стояв, піднявши голову і витягнувши шию так, що був зовсім непомітний серед очерету.

— Бу! Бу! Трумб! — густим басом сказав птах. — Привіт!

— Дядечко Бугай, познайомтеся, будь ласка. Це журавлик. У нього до вас справа.

— Привіт! — кивнув головою птах. — Слухаю.

— Мені потрібен професор Кваквакум. Кажуть, ви знаєте, де його кваквартира, — сказав журавлик.

— А для чого він тобі?

— Перевибачитись.

— Перевибачитись? За що?

— За те, що я журавлик, а не хочу журитися.

— Тю! Дурниця якась! Ні! У такій справі я допомагати не бу-бу-ду. Ви мене не бачили, я вас не бачив. Трумб! — і дядечко Бугай зник, знову перетворився на жмуток очерету.

— Ходімо звідси! — сказав Ціві-Тівік. — Я його знаю. Раз він не хоче, його не переконаєш.

— А що ж робити?… Кажуть, того, хто прогнівить професора Кваквакума, чекають самі невдачі і неприємності.

— Нічого. У житті головне мати справжнього друга. І тоді байдужі будь-які невдачі і будь-які неприємності. Мій тато казав: "Нерозділена з другом радість — піврадості, а розділене з другом горе — півгоря". У тебе друзі є?

— Я ще маленький. Кілька днів як народився.

— То давай з тобою дружити. І називати один одного на "ти". Я теж не люблю журитися, а люблю сміятися і співати пісні. Давай?

— Давай! — зрадів журавлик.

— Я багато пісень знаю. І тебе навчу. Хочеш?

— Авжеж, — сказав журавлик. — Молодець ти, Ціві-Тівік. З тобою про всі неприємності забуваєш. Шкода, що мені треба додому. Я б з тобою не розлучався. Але батьки там хвилюються. Ти не дивись, що я набагато більший за тебе. Я ще маленький. Кілька днів як народився.

— Біжи додому, — сказав чижик і заспівав:

Ну, а завтра,

Завтра в гай

Ти до мене прибігай.

Будемо співать пісні,

Ціві-тіві, цілі дні.

Ціві-тіві, тіллі-ті,

Хай щастить тобі в житті!

— Прибіжу! Обов'язково!

Чижик полетів до себе у вільшаний гайок, а журавлик побіг додому, де його вже виглядали тато з мамою.

— Де це ти, синку, забарився?

— Та ото шукаю ж професора Кваквакума, щоб вибачитися.

Тато розчулено подивився на маму, мама розчулено подивилася на тата:

— Не мучся, синку. Не треба. Коли зустрінеш, тоді й вибачишся. Головне, щоб у душі ти не відчував погорди.

Журавлику одразу стало легко й весело. І тато й мама не лаються, і друга він знайшов!.. Як усе добре склалося!

РОЗДІЛ III

Несподіванка у вільшаному гаю. Знову Скрекекулія.

Вперед до Кислячихи. "У дворі злий собака" Знайомство з Граєм.

Як добре, прокинувшись уранці, знати, що десь на тебе чекає вірний веселий друг!

Нашвидку поснідавши, журавлик сказав:

— Мамо, тату, я піду гуляти. Можна?

— Біжи, синку, тільки не заблукай.

І журавлик побіг до вільшаного гайка.

Гайок зустрів його незвичайною тишею. Тільки ледь чутно шепотілося на деревах листя.

— Агов, Ціві-Тівік, де ти? — гукнув журавлик.

Ніхто не відповів йому.

— Агов, Ціві-Тівік, де ти? — гукнув журавлик.

І знову тиша у відповідь.

Журавлик побіг між дерев, вигукуючи: "Агов! Агов!"

"Невже обдурив мене чижик? — у розпачі думав він. — Не може бути. Ціві-Тівік такий щирий і веселий. Не може бути!"

І раптом він почув згори:

Скре-ке-ке! Що таке?

Що таке? Скре-ке-ке!

Журавлик підвів голову.

На вільшині сиділа сорока Скрекекулія.

— Ви не бачили чижика Ціві-Тівіка? Він має бути десь тут.

Еге-ге! Шукай вітра в полі! — сказала Скрекекулія. — Нема чижика. Ще вчора надвечір його впіймав двієчник Валерка, племінник перекупки Кислячихи.

— Як?! Не може бути! — вигукнув журавлик.

— Знову не віриш! — невдоволено проскрипіла Скрекекулія. — Не буду й балакати з тобою.

І Скрекекулія вже змахнула крилами, щоб злетіти.

— Ой! Вірю! Вірю! — поспішив сказати журавлик. — Тільки скажіть, будь ласка, де зараз Ціві-Тівік.

— Та де ж! Мабуть, у клітці в двієчника Валерки, племінника перекупки Кислячихи.

— А де? Де живе перекупка Кислячиха?

— Край села, за високим парканом, у хаті під бляхою.

— То я побіжу! Я побіжу! Я мушу врятувати чижика Ціві-Тівіка. Він мій друг.

— Біжи, але нічого в тебе не вийде. Дуже ти ще мілкуватий, щоб когось урятувати. Одначе мені час, — Скрекекулія знялася й полетіла.

А журавлик побіг до села.

"Невже правий той Кваквакум і я справді народився на світ, щоб журитися і завдавати іншим самі неприємності,— думав на бігу журавлик. — Адже до зустрічі зі мною чижик спокійно жив собі на волі і ніхто його не ловив".

Хату перекупки Кислячихи він знайшов одразу. Такого високого щільного паркана ні в кого в селі не було.

Підбіг журавлик до хвіртки, дивиться — на хвіртці велика табличка і на ній написано: "У дворі злий собака".

Став журавлик, почухав лапкою потилицю. Злий собака — це не жарти. Але десь же там у клітці друг — веселий чижик Ціві-Тівік! Хто ж його врятує, хто ж його виручить з біди?

Ні, вагатись не можна.

Знайшов журавлик шпарку в паркані, притулився оком. Бачить, — справді, стоїть у дворі будка, а біля будки здоровенний рудий кундель на ланцюгу. Лежить, дрімає. Але морда не страшна, симпатична навіть морда.

— Ех! Будь що буде! — вирішив журавлик, ліг на черевце, проліз під ворітьми і опинився у дворі.

Враз гримнув ланцюг — це підхопився собака.

Став, голову набік схилив, одне вухо сторч підняв — дивиться з цікавістю.

— Здрастуйте! — сказав журавлик.

— Прррривіт! — сказав собака.

— А… а як вас звати? — спитав журавлик.

— Грррай! — здивовано сказав собака.

— А я — журавлик.

— Дуже прррриємно, — вищирився-усміхнувся Грай.

— А… скажіть, ви справді злий, як отам написано? У вас таке симпатичне обличчя… Просто не віриться.

— І прррвильно, — собака озирнувся на всі боки, потім схилився, приставив до морди лапу і прошепотів: — Зовсім я не злий. Тсс! Тільки це секрет. То моя хазяйка написала, щоб усі боялися. Щоб ніхто у садок не лазив, вишень-черешень не рвав. Хазяйка їх у Київ на базар возить. Кожна вишенька в неї порахована, кожне яблучко пронумероване. Цілий день, цілу ніч примушує мене гавкати, всіх лякати. Набридло вже, просто страх. А їсти не дає,— Грай шморгнув носом і одвернувся, ховаючи сльози.

— Чого ж ви їй служите? Втекли б!

— Еге! Так ланцюг же! Хіба втечеш! На замок ланцюг замкнено, бачиш. А ключ у хазяйки.

— Стривайте, а що, як я спробую дзьобом, — підбіг журавлик до замка, дзьоб свій у щілину для замка встромив, туди-сюди круть-верть. Раптом щось усередині замка клацнуло, і замок відімкнувся.

— Тю! — здивувався Грай, ще не вірячи, що він вільний. Потім став на рівні ноги, обтрусився, наче струшуючи з себе тягар неволі, і весело заметляв хвостом:

— Ой, спасибі тобі, журавлику! Ой, спасибі! Це ж просто здоррово. Тепер я втечу на вигін до пастушків, буду їм допомагати пасти коней. Це я страшенно люблю. Я вільний! Я вільний! Гав-гав! Урра! Гав-гав! Урра! Хай живе свобода!

— Тільки у мене буде до вас одне прохання, — тихо сказав журавлик.

— Прроси, що хочеш! Все для тебе зрроблю!

— Кажуть, вчора увечері племінник вашої хазяйки впіймав і посадив у клітку чижика Ціві-Тівіка. Це мій друг. Його треба випустити на волю. Поможіть мені, дуже вас прошу.

— Ех-хе-хе! — важко зітхнув Грай і опустив голову. — Оцього, дрруже, не можу я зробити. Сьогодні вдосвіта моя хазяйка і її племінник двієчник Валерка поїхали в Київ. Кислячиха яблука на базар повезла, а племінник додому поїхав. Він у Києві живе. Сюди в гості приїздив. І точно — була у нього в руках клітка, — Грай знову зітхнув. — Забрав він чижика в Київ.

— А де, де Київ?

— Ех-хе-хе!.. Далеко звідси Київ. Туди тобі не добігти. У Київ машиною треба їхати.

— Що ж робити? — в розпачі спитав журавлик. — Невже Ціві-Тівік навіки в неволю потрапив? Невже не можна його врятувати?

— Гірше за все на світі неволя. Хто-хто, а я добре це знаю. Ти мене визволив, тепер я чижика визволити спробую. Не побіжу я на вигін до пастушків, а побіжу я у Київ.

— І я, і я з вами! — вигукнув журавлик.

— Ні! — заперечно похитав головою Грай. — Тобі не можна. Дуже ти ще малий. Навіть літати не вмієш. А дорога далека й небезпечна. У Києві такий рух, вулицю перейти страшно: так і дивись під колеса втрапиш. Ні, тобі не можна. Ну, ходімо! Ти до себе на болото, а я в Київ.

Пролізли вони під ворітьми, вийшли на вулицю.

— Стривайте! — раптом сказав журавлик. — Я зараз.

Повернувся він у двір, де біля призьби стояло цеберко

з блакитною фарбою (хазяйка, видно, підмурок фарбувала), вмочив свого довгого дзьоба у фарбу, підбіг до хвіртки, де була табличка "У дворі злий собака", закреслив слово "собака" і написав "хазяйка".

— Пррравильно! — вищирився-засміявся Грай. — "У дворі злий хазяйка". Хоч і не дуже грамотно, але правильно. Спасибі! Ну, бувай здоровий, журавлику! Може, ще й побачимося. Постараюсь визволити твого друга, якщо зможу. Прррощай! Гав-гав!

І, махнувши на прощання хвостом, Грай побіг по дорозі.

РОЗДІЛ IV

Журавлик журиться. Професор Кваквакум задоволений.

Мисливці. Несподіване рішення. "Їду в Київ!"

Журавлик щодня бігав у вільшаний гайок подивитися — може, прилетів уже Ціві-Тівік, може, визволив його вже з неволі Грай.

Але вільшаний гай зустрічав журавлика лише тихим журливим шелестом листя.

Дуже сумував журавлик. Не було дня, щоб не думав він про свого друга: як він там у неволі, чи живий, чи здоровий. І про Грая думав, — може, загинув добрий собака десь під машиною у Києві. І відчував себе винним, — то ж через нього подався Грай у далекі мандри.

Тільки тепер відчув журавлик, що таке справжня журба.

І треба ж, щоб саме у цей час зустрів він професора Кваквакума.

— Журишся? А що я казав! Так тобі й треба! Ква! Ква! Кум! — задоволено сказав Жабурин Жабуринович, розтягаючи в усмішці свого величезного рота. — То ж бо й воно. Кожен мусить робити те, що він мусить робити. Сонце мусить світити, дерева мусять зеленіти, комарі мусять дзижчати, жаби мусять ковтати комарів. А журавлі мусять журитися і приносити сльози й печаль. Так було, так є і так буде. Бо так записано у Книзі Джерел. Це великий закон життя.

— А от хіба можна ловити чижиків і садовити у клітку? — вигукнув журавлик.

— Можна! — квакнув професор.

— Але чому? Це ж несправедливо!

— Бо так записано у Книзі Джерел.

— Це ж неправильно!

— Мовчи! Дурний ти ще заперечувати те, що записано у Книзі Джерел. Я думав, що ти вже схаменувся, зрозумів, але бачу, що ні. Ще булькають у твоїй голові якісь дурні думки. Доля покарає тебе за них. Доля завжди карає тих, хто не погоджується. Так записано у Книзі Джерел, — професор поправив на носі золоті окуляри й пірнув у воду.

— Все одно! Неправильно це! — вперто прошепотів журавлик.

…Минали дні за днями.

Журавлик уже вбився у пір'я, от-от, як то кажуть, на крило стане, тобто навчиться літати, а чижик Ціві-Тівік усе не повертався.

Одного разу надвечір на болото прилетіла сорока Скрекекулія і зняла страшенний гвалт:

Скре-ке-ке!

Скре-ке-ке!

Ой, нещастя яке!

Караул!

Скре-ке-кул!

Ой, боже!

Ой, боже!

Рятуйся, хто може!

Мисливці з Києва машинами приїхали. Ой, що буде!

Що буде! Рятуйтесь!

Все болото перепудилося. Всі поховалися, принишкли. І качечки-крячечки, і крижаки-парубки, і пірникози, і лиски, і навіть сам президент болота Бусол Лелекович Чорногуз.

Сидять, чекають.

Довго чекали. Вже й смеркло. А пострілів не чуть.

З берега від старої верби, де отаборилися мисливці, потягло димом, а згодом запахом польової каші-кулеші. А ще згодом долинула пісня:

Чуєш, брате мій,

Товаришу мій,

Відлітають сизим шнуром

Журавлі у вирій.

Чути: "Кру, кру, кру,

В чужині умру,

Заки море перелечу,

Крилонька зітру,

Крилонька зітру.

Кру, кру, кру…"

І так розчулено, так журно виводили мисливці ту пісню, що в журавлика аж серце тьохкало.

Мисливці співали всю ніч. Багато гарних пісень співали і чимало з них було про журавлів.

Може, через це відчув наш журавлик до мисливців симпатію і довіру. Мабуть, вони були гарні і добрі хлопці, ті мисливці. І не стріляють, бач, і хороших пісень співають.

І раптом журавлик подумав: "А що, як поїхати з ними в Київ. І спробувати самому розшукати чижика. Чого боятися? Я ж уже підріс, у пір'я вбився, от-от літати почну".

З цією думкою журавлик і заснув. А прокинувся уже з твердим рішенням будь-що поїхати в Київ. "Заберусь у багажник і поїду. А як і побачать, не вб'ють же вони мене. Не схожі вони на вбивць. Поїду і все. Треба ж Ціві-Тівіка рятувати? Треба". Тепер, коли він підріс, тато й мама вже менше опікувалися ним, дозволяли самому всюди бігати, їжу шукати. От і зараз, як він прокинувся, їх уже в гнізді не було, полетіли кудись у своїх справах.

Журавлик нашкрябав дзьобом на лататті записку:

"Тату і мамо! Не хвилюйтесь. Я поїхав у Київ виручати з біди свого друга чижика, він сидить там у клітці. Не журіться. Як тільки врятую друга — приїду.

Цілую.

Ваш син".

І побіг до старої верби, де отаборилися мисливці.

Мисливці солодко спали після безсонної ночі.

Під вербою поряд з машинами стояли дві невеликі брезентові палатки, з яких стирчало чотири пари голих п'яток — три здоровенних і одна менша. Крім того просто на землі лежало кілька спальних мішків, з яких витикалися скуйовджені мисливські голови. А з одного мішка витикалася не лише голова, а й півтулуба до пояса. Мисливець був такий здоровенний, що у спальному мішку вміщалася тільки нижня його половина.

Здоровило лежав на спині, розкинувши руки, і усміхався уві сні, — мабуть, йому снилося щось веселе.

Журавлику одразу сподобався цей мисливець. Людина з такою усмішкою не могла бути лихою.

"Їм можна довіритися. Не буду від них ховатися", — вирішив журавлик. І така його враз охопила нетерплячка — швидше їхати в Київ визволяти друга чижика, що аж у дзьобі засвербіло.

"Треба їх будити. Хай уже їдуть".

— Курли! Курли! Здоровенькі були! Вставайте! День надворі! Прокидайтеся! — закричав журавлик.

Але голос у нього був ще такий тонкий, а сон у мисливців був такий міцний і здоровий, що вони й вухом не повели.

Тоді журавлик взяв у дзьоб суху травинку і, схилившись до здорованя, полоскотав йому у носі. Мисливець кумедно скривився, покрутив носом і махнув рукою — думав, що муха. Журавлик знову полоскотав. Мисливець знову махнув рукою і на цей раз так енергійно, що трохи не збив журавлика з ніг.

"Еге! — подумав журавлик. — Треба обережніше. Так він мене ще приб'є ненароком. Треба будити отих, у палатках", — і подибав до палаток.

Схиляючи голову то в один, то в другий бік, якийсь час роздивлявся голі п'яти, потім розмахнувся і дзьобнув одну з отих менших. П'ятка дригнулася. Журавлик засміявся і знову дзьобнув. П'ятка знову дригнулася і сховалася. Натомість висунулася голова — молода, але бородата:

— Це хто тут хуліганить?… Оу! Хлопці! — загукав бородань. — Гляньте! У нас гість, а ми спимо! Ти бач — і не тікає!

Мисливці посхоплювалися, заморгали спросоння очима:

— Га? Що? Де?

— Курли! Курли! Здоровенькі були! Здрастуйте! — сказав журавлик. — Будь ласка, вставайте! І поїхали в Київ.

— Ой! Дивіться! Він щось говорить! — захоплено вигукнув бородань.

— Вставайте, кажу! Та поїхали швидше в Київ. Мені треба друга з біди виручати, чижика Ціві-Тівіка.

Але… Журавлі розуміють людську мову, а люди журавлиної, на жаль, ні. Мисливці тільки захоплено дивилися на журавлика, але не розуміли, що він говорить.

— Воно зовсім ручне, хлопці! — вражено вигукнув молодий бородань. — Ані крапельки не боїться. Хтось його, мабуть, приручив. Іди до мене, журавлику, йди!

— Будь ласка! — сказав журавлик і пішов прямо у руки бороданеві. Він зовсім не боявся. Тато й мама завжди говорили, що люди добре ставляться до журавлів, ніколи не кривдять їх, оберігають, захищають. Недарма ж вони стільки гарних пісень склали про журавлів.

— Ти диви! Фантастика! — захоплено прошепотів молодий бородань, бережно беручи журавлика в руки і пригортаючи до грудей. — Хлопці! Це ж просто казка!.. Знаєте, я візьму його додому…

— Е, ні! — сказав здоровило-мисливець, якого лоскотав журавлик. — Це вже зайве! Він до тебе з довірою, а ти його в неволю. Не годиться!

— Та ні! Ви мене не так зрозуміли! Я тільки на один

день. Сусідській хворій дівчинці показати. Вона два місяці вже хворіє, з ліжка не встає. Дівчинка ж ніколи живих журавликів не бачила. Тільки покажу і одразу випущу. Назад привезу.

— Ну, це інша справа… А взагалі, хлопці, поїхали додому. Ранкову зорю ми вже протютюкали, проспали, харчі всі поїли, робити нам тут більше нічого.

— Правильно!

— Точно!

І мисливці стали збиратися.

Через якихось півгодини посідали в машини і рушили.

Журавлик їхав у першій машині на руках у бороданя, що сидів поряд з водієм.

Настрій у журавлика був чудовий. Серце радісно завмирало. Йому дуже подобалося їхати автомашиною. Він ще ніколи в житті не їздив автомашиною. В його тата, як і в інших журавлів, не було автомашини.

Давно лишилося позаду рідне болото. Поля, луги й переліски змінилися будинками, телеграфними стовпами і безліччю машин, що мчали назустріч. Все частіше траплялися великі багатоповерхові будинки. І от, нарешті, вони в'їхали в Київ.

Журавлик крутив на всі боки головою, дивлячись у вікно. Очі його розбігалися.

Він ніколи не був у місті. Тисячі питань ладні були зірватися з язика, але він вчасно згадав, що люди не розуміють журавлиної мови.

Несподівано машина спинилася, і бородань з журавликом на руках виліз.

Вони стояли біля великого білого будинку з багатьма балконами.

— Ти ж дивись, одразу випусти! — мов з бочки, прогуло на прощання з машини.

— Не хвилюйтесь! Не хвилюйтесь! — запевнив бородань, попрощався і пішов у під'їзд, а машина рушила далі.

РОЗДІЛ V

Галочка. "Мамо! Мамо! Тату! Тату! Я умію вже літати!" Чик Чирикчинський. Мордан.

Політ летючого кота.

Вони піднялися ліфтом на сьомий поверх (журавлик з цікавістю дивився, як автоматично відчинялися і зачинялися двері), і тільки на хвилиночку зайшли в квартиру бороданя, щоб покласти рушницю і рюкзак, а потім одразу пішли до сусідів.

На ліжку біля вікна лежала бліденька чорнява дівчинка з великими сірими очима.

Ховаючи журавлика за спиною, бородань підійшов до ліжка і сказав:

— Здрастуй, Галочко! Ну, як справи? Що новенького?

— Здрастуйте, дядя Женя! Ах, не кажіть! — дівчинка махнула рукою і насупила бровенята. — Мордан знову за горобцями ганявся, аж пір'я летіло. Я йому кричала-кричала, та хіба він слухається.

— А я тобі гостя привіз, — усміхнувся бородатий дядя Женя. — Дивись! — і вихопив з-за спини журавлика.

— Ой! Що це?! Хто це?! — радісно сплеснула руками дівчинка.

— Журавлик. Живий журавлик. Та ще й ручний. Сам до мене прийшов. Прямо в руки.

— Ой! Який гарний! Який… Можна його погладити? — дівчинка простягла до журавлика руку з тоненькими пальчиками.

— Здрастуйте, Галочко! Дуже радий познайомитися з вами! — сказав журавлик.

— Ой! Він щось каже! — захоплено вигукнула дівчинка.

— Це він з тобою вітається, — пояснив дядя Женя, хоча й сам не зрозумів, що сказав журавлик.

Очі дівчинки сяяли. Вона ніжно, ледь-ледь торкаючись пальчиками, гладила його крила і примовляла:

— Журавлику! Журавлику мій гарненький! Журавлику мій хороший!

— Галочко! — тихо сказав дядя Женя. — Тільки журавлик ненадовго до тебе в гості. Там, на болоті, в нього лишилися тато, мама. Вони, певно, хвилюються.

— Авжеж, — стрепенулася дівчинка. — Авжеж, ми

його випустимо. Зараз, зараз… Я тільки ще трошечки-трошечки його погладжу… От ще один тільки раз і все… Ну, лети, журавлику! Лети додому! Спасибі тобі, що ти завітав до мене у гості. Я тебе ніколи не забуду… Прощай!..

Дівчинка обережно взяла журавлика і поставила на підвіконня відчиненого вікна.

"Що ж мені робити? Вони ж не знають, що я ще не вмію літати… А може, я вже вмію? Уже ж час. Що як спробувати?… Ой, лячно! Та що це я! Галочка подумає, що я боягуз. Сором! Що ж робити? Поки що я потанцюю, щоб вона не бачила, як у мене тремтять ноги", — і журавлик почав танцювати на підвіконні. Він то присідав, то підскакував, то перебирав своїми довгими цибатими ногами. Галочка заплескала у долоні. Дядя Женя теж був у захопленні.

— Я давно знав про журавлині танці, — вигукнув він. — Але вперше бачу, як танцює журавель. Це просто здорово! Ну й молодець!

Танцюючи, журавлик все наближався й наближався до краю підвіконня.

Нарешті набрався духу (А! Будь що буде!), змахнув крилами і… злетів. Вперше у житті злетів у повітря. Аж дух йому перехопило. А потім стало так легко й чудово, що сама собою з грудей вирвалася пісня:

Мамо! Мамо!

Тату! Тату!

Я умію вже

Літати!

Ой, як здорово!

Просто слів нема!..

Але ні тато, ні мама не могли почути журавлика, та й крила його були ще не дуже міцні, і, політавши трохи, він опустився перепочити на дах сусіднього будинку. Сів, оддихався, озирнувся навколо. Яка широчінь!..

Несподівано біля нього — пурх! — сів горобчик. Пір'я настовбурчене, півхвоста нема. Дивиться з цікавістю, здивовано.

— Курли! Курли! Здоровенькі були! — привітався до нього журавлик.

— Привіт! — цвірінькнув горобець. — Ти хто такий?

— Журавлик. У гості з села до вас приїхав. Автомашиною "Жигулі". А ти хто?

— Чик Чирикчинський.

— А хто це тобі хвоста обскуб?

— Та хто ж! Кіт Мордан. Хто ж іще.

— Розкажи, що за кіт.

Чик Чирикчинський спершу крилом одмахувався, не хотів (мабуть, неприємно було згадувати), але потім розказав.

І от про що дізнався журавлик.

Виявляється, у їхньому будинку на горищі живе приблудний рудий котяра. Мордан. Страшенний п'яниця і хуліган. Налижеться валер'янки і хуліганить — ганяється за горобцями, за синичками, за голубами, всіх обзиває, б'ється, казна-що виробля. Життя від нього немає. І ніхто з ним виоратися не може. Всі його бояться. Ніхто зв'язуватися не хоче.

Живуть у них в будинку три собаки. Цюця, Гава і Рева. Та хіба то собаки? Горе, а не собаки.

Цюця — білосніжна болонка з такою волохатою мордочкою, що ніхто ніколи не бачив її очей. Така чистюля, не те щоб з кимось битися — по землі навіть ходила, весь час струшуючи з лапок бруд.

Гава була чорненька, маленька, на тоненьких, як шпички, ніжках, і, коли стояла на землі, то дрібно-дрібно трусилася, мов у лихоманці.

А Рева була китайської породи, із сплюснутою мордочкою, страшенно лупата і з висолопленим червоним язичком, що не тримався за вишкіреними зубками. І по землі вона майже ніколи не ходила, а, вдягнена у спеціальний шерстяний лейбик, сиділа весь час на руках у своєї хазяйки.

Правда, ще жили в їхньому будинку двоє диких звірів, два справжнісіньких хижаки, — вовченя Вова і левеня Льова. Їх узяли на виховання в зоопарку: Вову Олімпіада Миронівиа з вісімнадцятої квартири, а Льову — Гортензія Самсонівна з двадцять сьомої.

Горобина громадськість пробувала звернутися до них по допомогу:

— Хлопці, рятуйте, ви ж дикі звірі, справдешні хижаки. Вово, ти ж вовк, тобою ж дітей лякають, твій же предок семеро козенят з'їв і Червону Шапочку з бабусею… Ти ж хижак, Вово!

— Ай! Облиште! Який я хижак! — червонів Вова, чухаючи задньою лапою за вухом. — Народився у зоопарку. І одразу мене забрала на виховання Олімпіада. Годувала з соски молочком. І найбільша моя хижацька здобич — то ліверна ковбаса, яку я вкрав у буфеті і за яку Олімпіада так натовкла мені носа, що й досі боляче згадувати.

— А ти, Льово! Ти ж лев. Цар звірів! Перед тобою ж геть усі-всі труситися мусять.

— Ай! Не кажіть! — безнадійно махав Льова хвостом з майбутньою китицею. — Який я там цар! Я теж зоопарковий. Із соски годований. А в зоопарку ніяких царів. Суцільна демократія. На звірячому дитячому майданчику мене найостанніший шакал за хвоста кусав.

Отакі-то хижаки були вовченя Вова і левеня Льова.

Правда, у тринадцятій квартирі ще жила велика біла папуга мадам Какаду з таким здоровенницьким міцним носом, що ним можна було перекусювати гвіздки. Але мадам Какаду була іноземка (її привезли з-за океану з Австралії), ні бельмеса не тямила по-тутешньому і порозумітися з нею не було ніякої змоги.

Отже, кіт Мордан почував себе абсолютно безкарним.

— А де він зараз? — спитав журавлик.

— Пішов здавати пляшки з-під валер'янки. Не хвилюйся, скоро прийде, — Чик Чирикчинський зітхнув. — Сам побачиш.

Довго чекати не довелося.

Несподівано з горища почулася гучна й немелодійна пісня:

Я — кіт Мордан!

Я — кіт Мордан!

П'яниця я і хуліган.

І всі мене бояться,

Бо я велика цяця!..

В дворі з усіх

Здеру сім шкур.

Няв-няв! Няв-няв!

Мур-мур! Мур-мур!..

— О! Уже навалер'янився! — сказав Чик Чирикчинський. — Зараз почне хуліганити. Дивись, оно він.

Журавлик глянув.

Обхопивши однією лапою телевізійну антену, похитуючись, стояв на даху здоровенний мордатий рудий котяра.

— Гей, ви! — хрипло закричав він. — Хлопчики-горобчики! Синички-сестрички! Де ви там?! Поховалися? Гей! Виходьте на гульню! Бу-га-га! Га-бу-бу! Я вас миттю обскубу!.. Здеру сім шкур! Няв-няв! Мур-мур!..

— Летімо звідси! Ну його! — тихо сказав Чик Чирикчинський.

— Стривай! У мене майнула одна думка! — сказав журавлик.

— Ой, бережися! З ним жарти погані! — чирикнув горобець.

— Ти ховайся за ринву і мовчи, а я зараз, — сказав журавлик і почеберяв до телевізійної антени.

— Курли! Курли! Здоровенькі були! — чемно вклонився він, наблизившись до Мордана.

Мордан здивовано вирячився на нього:

— О! А це що за хвігура? Вперше бачу таке опудало. Ти хто?

— Інструктор! Прилетів до вас із спеціальним завданням. Від професора Кваквакума.

— Що?! Від якого професора? Яке завдання? — нічого не розуміючи, трусонув п'яною головою Мордан.

— Професор Кваквакум вичитав у Книзі Джерел, що ви будете першим у світі летючим котом. Будете ловити летючих мишей. І станете володарем не тільки на землі, але й у повітрі. Так записано у Книзі Джерел.

— Тю! — знову трусонув головою Мордан. — Щось ти говориш таке, що я не втямлю. Чи то я валер'янки сьогодні зайве лизнув, чи…

Мордан недовірливо глянув на журавлика. З одного боку, це б, звичайно, було здорово — стати летючим котом… Ловити летючих мишей, а також пташок. І — взагалі. Летючий кіт! Перший у світі! Не-по-га-но!

Мордан на мить уявив собі, як він літає по небу, хапаючи на льоту горобців, синичок та інше птаство — тільки пір'я летить на голови перехожих. І аж замуркотів від задоволення.

З іншого боку…

— А чим ти доведеш, що не брешеш, не обманюєш мене? — примружив він свої жовті очі.

— А ви бачили коли-небудь таких, як я? Є у вас тут такі?

— Мурр… — пильно оглянув Мордан журавлика з ніг до голови. — Не бачив… Справді, немає у нас таких…

— То ж бо й воно! Бо я інструктор професора Кваквакума по підготовці летючих котів. Один у світі.

— Гм, — підозріло хмикнув Мордан. — Все-таки щось ти мені не той…

— Ну, якщо ви не хочете, я доповім професору Кваквакуму, і ми будемо готувати до польоту собаку, — журавлик рішуче зробив крок назад. — А від летючої собаки і на дереві не сховаєшся.

— Стривай! Який скорий!.. Повинен же я був перевірити. А… А як ти мене готуватимеш, інструктор?

— Дуже просто. Спершу прочитаю теоретичний курс, а потім будуть практичні заняття… Значить так, почнемо з теоретичного курсу. Що таке політ летючого кота? Політ летючого кота — це коли кіт летить у політ. Чим досягається політ? Політ досягається активним маханням усіх кінцівок. Дивись. Отак! — журавлик змахнув крилами, злетів у повітря, потім опустився на дах. — Причому я махаю лише двома, а ви махатимете чотирма. Приступаємо до практичних занять. Ну! Пригнулися! Підстрибнули! Змахнули!

Кіт пригнувся, підстрибнув і, дригнувши ногами, опустився на дах.

— Не досить активно махаємо! Ще раз!

Мордан знову пригнувся, знову підстрибнув і задригав ногами.

— О! Тепер краще! Вже трохи літаємо! Молодець! Ще раз!

І коли Мордан втретє підстрибнув і задригав ногами, йому справді здалося, що він злетів. Як тобі кажуть, що ти літаєш, а ти сам хочеш у це повірити — то неважко й повірити.

— Ну, а тепер можна спробувати й самому! Он літають пташки. Будь ласка!

Очі в Мордана загорілися.

— Мурр-няв! Ну зараз я вас! — кіт розігнався, стрибнув, відчайдушно задригав ногами і… полетів з даху на землю.

Гепнувся на всі чотири і заскиглив-занявчав:

Ой, нявв! Нявв!

Ой, я впав!

Ой, забився,

Ледь не вбився!

Хоча коти, як відомо, можуть падати з великої висоти і нічого, Мордан після валер'янки, видно, втратив спортивну форму і боляче забився мордою об землю. А головне, морально постраждав. Всі пташки,

скільки їх було у дворі — горобці, синички, голуби, ластівки — зняли регіт і почали співати пісеньку, яку тут же склали про нього:

Кіт Мордан —

Летючий кіт.

Славний він

Здійснив політ

За пташками

З даху —

Мордою

З розмаху

Впав на землю

З неба.

Так йому

І треба!..

Мордан мусив підібгати хвоста і чкурнути у темний підвал зализувати свій сором.

Чик Чирикчинеький був у захопленні:

— Ну й молодець ти, журавлику! Ну й придумав! Так йому й треба, хулігану рудому! Щоб знав, як з інших знущатися! Буде йому наука!

РОЗДІЛ VI

Пошуки починаються. Дощ. Їжачок Колько Колючка.

"Ой, Галочко! До тебе гість". Зустріч з Аликом Бараболею.

— А тепер у мене буде до тебе прохання, — сказав журавлик Чику Чирикчинському.

— Кажи! Все зроблю, що тільки зможу.

— Розумієш, я приїхав до Києва не гуляти, а друга з біди визволяти. Один нехороший двієчник-третьокласник впіймав мого друга чижика Ціві-Тівіка і посадив у клітку. Я мушу знайти його і випустити на волю. Але я не знаю, де його шукати. Київ великий, мені, нетутешньому, важко тут орієнтуватися. А ти киянин, ти можеш мені допомогти. Ти всюди літаєш і, певне, знаєш, де є клітки з пташками.

— Знаю! Звичайно, знаю!.. Ну, по-перше, у нашому будинку… Мадам Какаду… Це, звичайно, не чижик. Це — папуга. Кенар Канарейченко з дев'ятнадцятої квартири теж, звичайно, ні… А от у сорок сьомій на дев'ятому поверсі, здається, якась клітка є, про яку я нічого певного сказати не можу. Летімо.

І Чик Чирикчинський першим пурхнув на дев'ятий поверх. Журавлик — слідом за ним.

Вікна сорок сьомої були щільно зачинені. На підвіконнях на скляних банках з водою стояли вазони. З дірочок на дні вазонів опускалися у воду ганчір'яні гнотики. Все свідчило про те, що хазяї десь на курорті.

— Полетіли хазяї у теплі краї,— сказав Чик Чирикчинський. — Але все одно нам тут робити нічого. Оно, бачиш, стоїть на шафі клітка, порожня! Отже, наш будинок виключається. Полетіли у сусідній.

У сусідній будинок треба було летіти через вулицю.

І тут сталося непередбачене.

Тільки вони вилетіли з-за рогу, як хтось унизу загукав:

— Ой! Дивіться! Журавель!

— Де? Де? — почулося у відповідь.

— Он! Он! Летить! Он! Дивіться!

Вмить зібрався натовп. Завищали гальма, зупинився на вулиці рух.

— Диви, який ти популярний! Як кіноактор! — сказав Чик Чирикчинський. — На нас, горобців, ніхто в місті й уваги не звертає. А на тебе збіглися дивитися, як на пожежу.

— Летімо назад! — збентежено сказав журавлик. — Не звик я до такого галасу.

І вони повернулися на свій дах.

— Мабуть, зараз, удень, з наших пошуків нічого не вийде. Доведеться вже, як смеркне, — сказав Чик Чирикчинський.

— Мабуть, — погодився журавлик.

Раптом все небо зятягло хмарами і сипонув дощ

— Ой! Вибач, я мушу ховатися, — вигукнув Чик Чирикчинський. — Ми, горобці, у дощ не літаємо. Я б запросив тебе до себе, але я живу у вентиляційному душникові, ти туди не влізеш, надто великий ти. Переховайся поки що у під'їзді під сходами, а після дощу зустрінемося на даху.

І горобець зник.

А журавлик спустився до під'їзду й шмигнув у закуток під сходи. У закутку було темно і затишно. Знадвору тягло сирістю і дощем. Журавликові згадалося рідне болото, його мешканці, тато з мамою. Стало журно. Як вони там? Чи все у них гаразд?… Мабуть, хвилюються, переживають.

"Але я ж мушу визволити чижика Ціві-Тівіка. Йому ж іще гірше, він у неволі. Йому зовсім погано. Сидить у клітці. Бідолашний".

Раптом, наче вгадавши журавликів настрій, у глибині закутку хтось тихо зітхнув.

— Ой! — здригнувся від несподіванки журавлик. — Хто тут?

— Я-а-а, — тремтливо і тоненько прозвучало у відповідь. — Їжачок. Колько Колючка.

Журавлик придивився і ледь розрізнив у темряві маленького їжачка.

— Ти як тут опинився?

— Мене Алик Бараболя з піонертабору привіз. Отой, що в п'ятій квартирі живе. А потім я йому набрид, і він мене викинув. Не знаю, що й робити… Загину я, мабуть, тут, — їжачок жалібно шморгнув носом. — До лісу самому не дійти. А прогодуватися я не в силі. Маленький ще. Три дні нічого не їв.

Стиснулося журавликове серце від жалю:

— От бідолага!..

— А ти хто такий? — пропищав їжачок Колько Колючка.

— Журавлик я. Брат твій по дикій природі. Тільки мене ніхто не викидав. Я сам сюди приїхав. У важливій справі.

І журавлик коротенько розказав їжачкові, що привело його в Київ.

— Он воно що, — з повагою сказав Колько Колючка.

— От же фрукт отой Алик Бараболя! Самого б його отак викинути! Що ж з тобою тепер робити? Залишати тебе не можна. Справді, пропадеш, — журавлик задумався. — Стривай! Придумав. Живуть у цьому будинку хороші люди. Дівчина Галочка і мисливець дядя Женя. Я тебе одведу до Галочки, перебудеш там якийсь час, а потім дядя Женя відвезе тебе в ліс.

— А на якому поверсі вони живуть?

— На сьомому, А що?

— Не вийде нічого, — зітхнув Колько Колючка. — Я по сходах підніматися вгору не можу. Тільки вниз можу спускатися

— От дикий чоловік! А ліфт нащо? Ліфтом піднімемося.

— Як?

— Дуже просто. Ходімо.

І журавлик повів Колька Колючку до ліфта. Змахнув крилами, підлетів трохи, натиснув дзьобом кнопку. Розсунулися двері ліфта.

— Заходьте, шановний Колючко!

Зацокав їжачок лапками — почеберяв у кабіну. Залетів і журавлик. Натиснув дзьобом кнопку сьомого поверху. Плавно зачинилися двері. Поїхав ліфт нагору. Приїхав. Спинився. Розчинилися двері.

— Виходьте, шановний Колючко!

Знову зацокав їжачок лапками. Вийшов.

Підлетів журавлик до дверей Галоччиної квартири. Натиснув дзьобом кнопку дзвоника. Задеренчав дзвінок у квартирі.

— Ну, бувай здоровий, Колько Колючка. Не хвилюйся, все буде гаразд. От побачиш! Це тобі не Алик Бараболя. Ну, бувай! — і журавлик, щоб його не бачили, сховався за ліфт.

— Спасибі тобі, журавлику, — тільки встиг вимовити їжачок, як двері квартири розчинилися і з'явилася молода гарна чорнява жінка, Галоччина мама.

— Хто тут? — здивувалася. — Нема нікого… Ой! А це Що? — побачила на підлозі Колька Колючку. — Ой! Їжачок! Галочко! Галочко!.. — загукала радісно. — До тебе гість прийшов!.. Зараз побачиш!

Що далі вигукувала вона, журавлик не чув, бо двері захлопнулися.

— Ну, порядок! Тепер Колько Колючка не пропаде, — задоволено мовив журавлик і подибуляв сходами вниз. Біля п'ятої квартири спинився.

"Ану глянемо лишень, що це за тип той Алик!"

Журавлик подзвонив і сховався за виступом стіни.

За дверима почулися кроки і хлоп'ячий голос, який весело наспівував:

Я з рогатки —

Аллє — гоп! —

Поціляю

Киці в лоб!

"О! Це якраз він! — задоволено подумав журавлик. — Ну стривай же!"

Двері розчинилися, і вистромилася лаповуха скуйовджена голова Алика Бараболі.

— Це тобі за Колька! — журавлик підстрибнув, розмахнувся і дзьобнув Алика прямо в ніс.

— Ввай! — скрикнув Алик і не встиг отямитися, як журавлик боляче ущипнув його за вухо:

— За Колька Колючку!

— Ввай-ввай! — знову скрикнув Алик, відсахнувся і захлопнув двері. І вже за дверима одчайдушно заверещав-зарепетував:

— Рятуйте! Міліція! Убивають! Банда розбійників напала! Рятуйте!

"Ото щоб знав, як ставитися до живої природи!" — і журавлик побіг сходами вниз.

РОЗДІЛ VII

Знову пошуки. Щиглик Пілі-Піть. Операція "Звільнення". Сон. Горобенція. Знову Мордан.

"Ви ще у мене в ногах наваляєтесь!"

Дощ минув. Коли журавлик злетів на дах, Чик Чирикчинський вже був там.

Непомітно надійшов вечір, у вікнах спалахнули вогні, внизу на вулицях засвітилися ліхтарі.

— Ну, полетіли, — сказав Чик Чирикчинський. — Почнемо з верхніх поверхів, щоб не привертати увагу перехожих.

— Давай, — погодився журавлик.

І вони полетіли.

— Отут, — сказав Чик Чирикчинський, сідаючи на бильце балкона дев'ятого поверху якогось будинку. Журавлик опустився поряд. Посеред балкона на табуреті стояла клітка, накрита чорною шматиною. Балконні двері були відчинені. Було видно, що у кімнаті за столом сидять і п'ють чай чоловік і жінка, обоє дебелі, з товстими шиями, мокрими від поту.

Скачучи по бильцю балкона, Чик Чирикчинський наблизився до клітки і тихенько спитав:

— Гей, хто там у клітці, озовися!

— Я, — почулося з-за чорної шматини.

— Ціві-Тівік? — з надією спитав журавлик. — Чижик? Ні. Щиглик я. Пілі-Піть.

Голос у щиглика був жалібний, сумний. І хоч журавлик розчарувався, що це не Ціві-Тівік, йому стало жаль щиглика.

— Знаєш, давай випустимо його на волю, — шепнув журавлик Чику Чирикчинському. — Щось мені його хазяї не подобаються.

— Давай! — підхопив горобець.

— Слухай, Пілі-Піть, ти на волю хочеш? — тихо спитав журавлик.

— Що?! На волю? Авжеж! Хочу! Ще й як хочу! Ночей не сплю, рідний ліс перед очима стоїть, — мало не заплакав щиглик.

— Тоді ми тебе випустимо, — сказав журавлик, знайшов під чорною шматиною дверцята, одімкнув їх своїм міцним дзьобом. Пілі-Піть вилетів з клітки. І одразу радісно заспівав:

Пілі-піть!

Пілі-піть!

Отепер

Можна жить!

І співать

І літать

Куди хочеш!

Урра!..

Чоловік і жінка почули пісню і повернули голови до балкона.

— Ану піди глянь, що там таке? — басом сказала жінка.

Чоловік підвівся і посунув на балкон. Пілі-Піть, Чик Чирикчинський і журавлик не стали чекати, знялися й полетіли.

— Ой! Щиглик з клітки вилетів! Ой, лишенько! Три карбованці моїх полетіло! Ох! Ох! Ой-ойо-йой! — розпачливо гукав їм навздогін товстий чоловік.

— Спасибі вам, друзі! — подякував Пілі-Піть. — Ніколи вам цього не забуду.

— Гляди ж, більше у пастку не потрапляй, — порадив йому Чик Чирикчинський.

— Та вже ж дивитимусь, — сказав на прощання Пілі-Піть і подався у рідний ліс.

А Чик Чирикчинський і журавлик полетіли далі шукати чижика. У наступній клітці на п'ятому поверсі старого будинку з великими, наче вітрини, вікнами, теж Ціві-Тівіка не було. Там був снігур Ф'ю-Ф'ю. Снігура вони теж випустили, бо і той страждав від неволі.

До глибокої ночі літали Чик Чирикчинський і журавлик по місту, але Ціві-Тівіка так і не знайшли.

Сімнадцять пташок випустили вони на волю. А могли випустити й більше. Але вони визволяли тільки тих, хто хотів, хто скаржився па неволю і тужив за свободою. А траплялися такі, що й не тужили. Наприклад, кенар Канарейченко категорично відмовився звільнятися. Він жив у хазяїна два роки, дуже його любив, хазяїн вчив його нових пісень, добре доглядав, і кенар Канарейченко був абсолютно задоволений своїм життям.

Будинки давно вже поринули в темряву. Тільки де-не-де світилися ще поодинокі віконечка: там студент готувався до завтрашнього іспиту, там хтось когось чекав, десь засиділися веселі гості…

Вулиці спорожніли.

Ліхтарі погасли.

— Досить, мабуть, на сьогодні,— сказав нарешті журавлик. — Натомилися. І так спасибі тобі, стільки облітали. Ти вже ледве крильцями тріпочеш.

— То нічого, — бадьорився Чик Чирикчинський. — Жаль тільки, що знайти не можемо. Важко без адреси. Київ великий. Два мільйони жителів. Ну, завтра щось придумаємо. Полетіли спати. Я думаю, тобі краще на тому балконі, що хазяї на курорті, переночувати. Безпечніше. Щоб злодюга Мордан не заскочив зненацька. А вранці на даху побачимося.

На балконі справді було затишно. І безпечно. Журавлик заліз у порожній картонний ящик з-під телевізора і, натомлений переживаннями важкого дня, заснув.

Снилося йому рідне болото, батьки, президент Бусол Лелекович Чорногуз у чорному фраку і білій манишці, Дядечко Бугай, сорока

Скрекекулія і професор Жабурин Жабуринович Кваквакум у золотих окулярах.

Президент Бусол Лелекович Чорногуз стояв біля гнізда і заспокоював журавликових батьків:

— Не хвилюйтесь, я попросив Дятла дати телеграму У Київ. Все буде гаразд.

— Головне тільки, щоб він не злигався з п'яницею Морданом і не навалер'янився, — казала сорока Скрекекулія. — Зараз у Києві з цим дуже суворо. Скре-ке-ке!

— І щоб під трамвай не попав, бу-бу-трумб! — басив дядечко Бугай.

— Як записано у Книзі Джерел, так і буде! Ква-ква-кум! — кумкав професор.

А батьки журилися і плакали.

— Ой, де ж мій синочок! Ой, де ж мій хороший! Ой, на кого ж він мене залишив!.. — побивалася мама.

— Ах! Ах! — казав тато і одвертався, ховаючи сльози.

Серце в журавлика щеміло, він хотів крикнути:

— Я тут! Я тут!

Але не міг…

Прокинувся він пізно.

На бильці балкона сидів Чик Чирикчинський і чистив пір'ячко.

— А! З добрим ранком! — весело чирикнув він. — Ну вставай, сонько! Вмивайся, чисть дзьоба, роби зарядку і снідай. Онде я тобі на сніданок шматок булочки з маком приніс. Смакота!

Умився журавлик водою, що після вчорашнього дощу у кутку балкона в заглибині лишилася, почистив дзьоба, зробив зарядку, поснідав шматочком булочки з маком.

— Ну, а тепер на дах полетіли, — сказав Чик Чирикчинський.

Злетіли вони на дах.

Глянув журавлик і аж дзьоба роззявив від здивування. Весь дах був вкритий горобцями. Тисячі горобців, щільно притулившись один до одного, сиділи на даху.

— Ой! Що це?

— Це — горобенція, — урочисто сказав Чик Чирикчинський. — Тобто київська міська конференція горобців. Час від часу ми скликаємо її для вирішення важливих горобчачих питань. Я подумав, що без горобенції розшукати Ціві-Тівіка у величезному Києві буде просто неможливо.

— Так. Мабуть, ти правий. Молодець! — погодився журавлик.

Чик Чирикчинський злетів на телевізійну антену.

— Шановні горобці! Пропоную на порядок денний такі питання: перше — пошуки чижика Ціві-Тівіка, друге — персональна справа горобця Ціня Цвірінькала, третє — поточні справи. Хто за такий порядок денний, прошу підняти крила. Хто за? Хто проти? Хто утримався?

Утримався один горобець Цінь Цвірінькало. Порядок денний приймається. По першому питанню слово має наш гість з Рудого болота журавлик. Прошу!

Журавлик злетів на телевізійну антену і коротко доповів суть справи.

Потім почалися виступи.

— Горобці! — сказав один виступаючий. — Дуже добру справу розпочав журавлик. Звільнення пташок з неволі — назріле питання. Один мій знайомий горобець який недавно гостював у мене, розповів, що, наприклад, у Литві прийнято закон про заборону тримати у домашній неволі диких звірів.

— А я… А я… — злетів на телевізійну антену другий виступаючий. — А я читав недавно у "Литературной газете"… на стенді біля філармонії… статтю про те, що навіть зоопарки — це вже вчорашній день, що тримати у клітках диких звірів — це дикунство, що час уже від цього відмовитися назавжди і замість зоопарків утворити заповідники, де б звірі і птахи жили у природних умовах.

— Правильно! Правильно! — закричали звідусіль делегати і захлопали крилами.

По першому питанню було прийнято одноголосне рішення — шукати чижика Ціві-Тівіка всюди.

Потім горобенція розглянула друге питання — персональну справу Ціня Цвірінькала. Цінь Цвірінькало був великим бешкетником і робив багато шкоди: викльовував у пекарні мак з булочок, перевертав у дитячому садку стаканчики з молоком, псував на балконах квіти… Дуже скаржилися на нього і синички-сестрички. Він за ними ганявся, чирикав різні дурниці, дражнився і ображав їхню синичачу гідність.

Вся горобенція гнівно засудила поведінку Ціня Цвірінькала і зробила йому останнє серйозне попередження, після якого він буде позбавлений київської прописки і вигнаний за межі міста.

Потім розглянули третє питання — поточні справи: суперечки між окремими горобцями, квартирне питання, підготовка до зими тощо.

На цьому горобенція закінчила свою роботу. Делегати розлетілися по місцях.

А Чик Чирикчинський і журавлик лишилися на даху чекати вістей. Так було домовлено.

— Хороший ви народ — горобці,— сказав журавлик. — Дружний і справедливий. Після горобенції я ще більше вас заповажав. Молодці ви, горобці!

Кажучи це, журавлик походжав по дахові біля телевізійної антени, а Чик Чирикчинський сидів, як і під час горобенції, на антені.

— Пильнуй! — раптом тривожно цвірінькнув Чик Чирикчинський.

Журавлик обернувся і ледь устиг злетіти. Ще мить — і був би він у лапах кота Мордана, який вискочив із слухового вікна.

— Сідай сюди, на антену! Тут він не дістане! — гукнув Чик Чирикчинський.

Журавлик опустився на телевізійну антену поряд з горобцем.

— У-у! Каналія! — люто посварився на нього лапою Мордан. — Інструктор по підготовці. Ну, пожди! Я тебе підготую!..

— Іди-іди звідси, хуліган! Ніхто тебе не боїться, — спокійно сказав Чик Чирикчинський. — Зовсім скоро здурієш від тієї валер'янки. Розвалюха якась, а не кіт. Скоро тобі миші хвоста одгризуть. От побачиш!

— А… а… а… — аж заціпило котові. — А ви всі дурні ненормальні… Думаєте, я не чув вашої дурепської конференції-горобенції? Прекрасно чув. Чижика вони хочуть знайти! Пхе! Нічого ви не знайдете. А от я знаю, де він. Але не скажу. От!

— Не слухай його! Бреше він, — заспокоїв журавлика Чик Чирикчинський. — Бреше, щоб тільки дошкулити.

— Ха! Брешу? От побачите, як я брешу! Ви ще мене попросите! Ви ще у мене в ногах наваляєтесь… От побачите. Привіт! — і, помахуючи хвостом, кіт Мордан повільно пішов на горище.

РОЗДІЛ VIII

Легенда про сірого месника. Чекання.

"Отже, в Києві його нема". Плач Мордана.

"Приходь до старого будиночка на задній двір!"

Несподіванки.

Сидячи на телевізійній антені, журавлик і Чик Чирикчинський чекали вістей від делегатів горобенції. Потроху делегати почали прилітати. Але вісті поки що були невеселі. Чижика Ціві-Тівіка ніде виявити не вдалося.

Між іншим, горобці розказали, що по Києву вже ходить легенда про таємничого сірого месника, який літає вночі по місту, випускає з кліток

птахів і карає тих, хто погано ставиться до живої природи — боляче дзьобає їх у ніс і щипає за вухо.

Деякі люди вже самі випускають пташок, щоб уникнути неприємностей.

— От бачиш, що ти заварив! — з гордістю сказав Чик Чирикчинський журавлику. — Про тебе вже легенди ходять.

— А! — відмахнувся крилом журавлик. — Що легенди! Коли Ціві-Тівіка знайти не можуть.

— Почекай трохи, — заспокоював його Чик Чирикчинський. — Знайдуть твого чижика. Раз горобці взялися, вони жодної квартири в Києві не обминуть. Немає місця в Києві, де б ти не зустрів нашого брата — горобця. Не хвилюйся, все буде гаразд. Якщо тільки твій друг справді у Києві, його обов'язково знайдуть.

Але час минав, делегати прилітали один за одним, і ніхто нічого втішного не приносив. Нарешті, вже надвечір, прилетів останній делегат горобенції. Ціві-Тівіка не знайшли.

— Отже, в Києві його нема, — сказав Чик Чирикчинський. — Раз горобці не знайшли — значить, нема.

— А де ж він? — у розпачі сказав журавлик. — Невже… загинув? А може, кіт Мордан правду каже?… Може, він справді знає щось про Ціві-Тівіка?…

— Не думаю, — з сумнівом сказав Чик Чирикчинський. — Дурить він. Щоб помститися.

— Я мушу побалакати з ним, — рішуче сказав журавлик.

— Не раджу. Сорому тільки наковтаєшся та й усе.

— Ні! Побалакаю. Хоч якась надія, — вперто сказав журавлик.

— Ну дивись. Я тебе попередив.

— Одведи мене, прошу, до нього.

— Будь ласка. Тільки пильнуй — то такий хитрюга, що не встигнеш і оком моргнути, як він тебе — цоп! — і прощай, сонечко!..

— Не хвилюйся. Пильнуватиму. Покажи тільки, де його знайти.

— Отут, на горищі, у кутку, біля вікна. Журавлик, обережно ступаючи, підійшов до горищного

вікна, витягнув шию і зазирнув на горище.

Кіт Мордан сидів біля маленького іграшкового столика, підперши голову лапою, дивився на пляшку з валер'янкою і зітхав:

— Ех! Няв-няв!.. Після того, як я гепнувся з даху, щось зі мною зробилося — стала мені противна валер'янка. От лихо! От біда!.. Ех-хе-хе!..

Журавлик почекав, поки Мордан замовкне, і дуже лагідно почав:

— Пробачте, я знаю, що ви мене не любите, але… Мордан звів голову, і очі його зробилися жовтими.

— А-а, це ти?! Все-таки прийшов… Я ж казав, няв-няв… Один я знаю, де твій чижик. А щоб ти не сумнівався — ось перо з його крила, — і Мордан поклав на стіл маленьке пірце.

Журавлик придивився: справді, пірце було чижикове. — Де він? — хвилюючись, спитав журавлик. — Він живий?

— Живий. У клітці сидить. Приходь сьогодні, як смеркне, до старого будиночка на задньому дворі, поведу і покажу. Тільки один приходь, без нікого. І нікому-нікому не кажи про це. Бо як скажеш, загине твій чижик. Пойняв? Няв-няв!

Що було журавликові робити? Погодився він. Навіть Чику Чирикчинеькому всієї правди не сказав.

— Вибач, — сказав, — не можу тобі всього відкрити. Мусив я погодитися на Морданові умови — іншого виходу не було. Тепер це єдина моя надія.

— Що ж, справа твоя, — сказав Чик Чирикчинський. — Тільки ще раз попереджаю — будь обережним. Дуже підступний тип цей Мордан.

— Постараюся, — сказав журавлик.

І от, коли смеркло, полетів журавлик на задній двір, до старого одноповерхового будиночка. У будиночку ніхто вже не жив, вікна і двері його були забиті дошками. Не сьогодні-завтра мав приїхати бульдозер і розвалити, знести будиночок.

Кіт Мордан уже чекав журавлика на ганку.

— Показуйте, — сказав журавлик, опускаючись подалі від кота.

— Підійди до дверей і зазирни у шпарку.

— Тільки ви одійдіть на десять метрів.

— Будь ласка! Подумаєш! — презирливо хмикнув Мордан, сходячи з ганку. — Ну й страхополох ти, одначе, довгоносий! Я був про тебе кращої думки.

Коли кіт одійшов на потрібну відстань, журавлик наблизився до дверей і зазирнув у шпарку.

У напівтемряві важко було відразу щось побачити, але, коли журавлик добре придивився, то побачив, що посеред порожньої кімнати на підлозі стоїть клітка, і в ній скаче пташка.

— Ціві-Тівік? Це ти? — скрикнув журавлик.

— Хто це? Хто це? Ціві-тіві! — почулося з кімнати.

— Ой! Це ти! Ціві-Тівік! — радісно скрикнув журавлик, забувши про все на світі. — Це я, твій друг, жура…

Він не договорив, бо в цей час відчув на крилах гострі пазурі кота.

— Ха-ха! Попався! — войовниче вигукнув Мордан. — Інструктор! Ти мене вчив літати, ну а я тебе повзати повчу. Поповзаєш ти у мене, довгоносий! Як я тебе обдурив! Ха-ха-ха!

Тримаючи у лапах журавлика, кіт Мордан затанцював і заспівав:

Я довгоносого впіймав.

Няв-няв! Няв-няв!

Няв-няв! Няв-няв!

Тепер зазнає він тортур.

Мур-мур! Мур-мур!

Мур-мур! Мур-мур!

Він був забув,

Що я Мордан!

Що я — відважний хуліган!

Що всі мене бояться,

Бо я велика цяця!

"Ну все! Пропав я! — у відчаї думав журавлик. — І друга не врятував... А міг же! От він, за дверима. Ех, який же я необережний! Попереджав же мене Чик Чирикчинський. Ех!"

— Що ж тобі зробити для початку? — злорадно усміхнувся і заворушив вусами Мордан. — Для початку ми тобі, хе-хе, вискубемо пір'ячко з хвоста. Хе-хе-хе! Щоб не був такий розумний!

"Прощай, хвіст!" — тільки встиг подумати журавлик.

Аж тут раптом щось велике і темне майнуло з-за рогу.

— Ррр-гавв!..

Кіт Мордан, випустивши журавлика, жалюгідно занявчав і щодуху кинувся навтіки.

— Я ж тебе поперрреджав, гав-гав! Хуліган, гав-гав! Дивись мені! — почув журавлик знайомий голос.

— Грай! — радісно вигукнув він. — Граю, любий мій, це ти?!

— Я, — сказав Грай, підходячи, — А це хто? О! Журавлику мій дорогий! Ти звідки тут узявся?!..

— Ціві-Тівіка рятувати приїхав. Ходімо до нього швидше!

— Ходімо! — сказав Грай і повів журавлика за будинок. Там у стіні був пролом, через який вони зайшли усередину.

— Ціві-Тівіку! Друже! Який я радий, що знову бачу тебе! — кинувся до клітки журавлик.

— І я! І я! І я! — радісно застрибав на жердинці чижик, не в змозі від хвилювання сказати більше ні слова

— Тільки як ти тут опинився? — здивовано спитав журавлик.

— Стривай, я тобі все по порядку розкажу, — сказав Грай.

РОЗДІЛ IX,

у якому Грай розповідає про свої пригоди.

Отож як розсталися ми з тобою, журавлику, побіг я до Києва. Вибіг на шосе і побіг. Біжу та й біжу. Ляжу, відпочину трохи, знайду щось, із'їм. І знову біжу.

Пробував під'їхати. На машини гавкав.

— Гав-гав! — кричу. — Підвезіть до Києва, люди добрі!

Та де там! Не зупиняються навіть. Думають, що я, мов

оті дурні сільські собаки, просто на колеса гавкаю. Не розуміють же собачої мови.

День біжу, два, три.

Аж от, нарешті, Київ. Дарниця.

Людей!.. Машин!.. Голова обертом іде. Двічі трохи під машину не увігнався. Гальма над самісінькою головою вищали.

Підбіг я до моста Патона. Раптом — стоп! Міліція через міст не пускає.

— Гав-гав! — кажу. — Та ви що, товаришу міліціонер! Та ви знаєте, звідки я прибіг! Що ж мені — назад повертати?

І слухати не хоче.

— Не положено собакам через міст бігати. Зійдіть з проїжджої частини, не заважайте рухові транспорту!

Сів я на березі, дивлюсь на той бік. А там… Золоті бані з одного боку — Видубецький монастир. Золоті бані з другого боку — Києво-Печерська лавра. І все це серед буйної зелені. Краса неймовірна!..

І десь же ж там, думаю, на Куренівці, на Вишгородській вулиці, сидить у клітці чижик Ціві-Тівік, чекає, поки я його визволю. А мене через міст не пускають.

"Ну що ж, доведеться уплав Дніпро долати!"

Зітхнув я, кинувся у воду і поплив.

А навколо човнів, катерів, пароплавів… Тільки й крути на всі боки головою, щоб хтось тебе не потопив ненароком. Особливо небезпечні оті "Ракети" і "Метеори" на підводних крилах. Тільки що не було нічого, раптом — гур-гур! — уже мчить прямо на тебе.

Поки на той берег доплив, страху наковтався — більше, ніж води!

Виліз, обтрусився.

Тепер, думаю, треба Куренівку шукати, Вишгородську вулицю.

Чув я, Кислячиха казала, що туди з Хрещатика вісімнадцятий тролейбус ходить.

Але як до того тролейбуса дістатися?

У який бік мені бігти — не знаю.

Розгубився.

Добре, зустрілася мені симпатична дворняга Найда. Вона мені все, що треба, розказала, провела навіть. По Печерському спуску, повз Аскольдову могилу, по Петрівській алеї до самісінького Хрещатика провела. А потім по підземному переходу аж туди, де вісімнадцятий тролейбус зупиняється.

Подякував я Найді, попрощався з нею, помахав хвостом і потрюхав за тролейбусом.

То бігом біжу, то, на зупинках, сиджу, чекаю.

З тролейбуса мене помітили, пальцями показують, усміхаються. Видно, вирішили, що хазяїн мій у тролейбусі їде. На Львівській площі, на

зупинці, люди мене навіть у тролейбус запрошували. Але я не сів. "Ще, — думаю, — проїду Вишгородську вулицю. Ні, я й так добіжу".

І добіг. Втомився, правда, але добіг. Адресу я добре пам'ятав — хазяйка при мені казала її сусідам багато разів.

Знайшов квартиру, шкребуся.

Тихо. Чи не чують, чи нема нікого.

Ліг я під дверима, голову на лапи поклав, і тут же зморив мене сон. Далася взнаки втома.

Скільки я спав, — не знаю. Та враз чую:

— Ой! Та це ж тьотин Грай! Дивіться-дивіться! Тьотин Грай! З села прибіг! До мене!.. Бачите, як мене полюбив!..

Розплющив я очі. Дивлюсь, стоїть наді мною хазяйчин племінник двієчник Валерка з татом і мамою. Чистенько вбрані. Видно, кудись ходили.

— А й справді — Грай, — сказав тато. — Дивина!

— Гм, — не дуже весело сказала мама. — Що з ним робити?...

— Я його не віддам! — скрикнув Валера, обхопивши мене за шию, — Раз він до мене прибіг, буде мій. Я давно мріяв про собаку. Не бійся, Грай, я тебе нікому не віддам. Вірний мій Грай! Будеш моїм, моїм, тільки моїм!

Я заметляв хвостом, — хай думає, що я його дуже люблю і прибіг з села саме до нього. Мені головне — чижика знайти і випустити на волю.

— Ну гаразд, хай поки що лишається, а там буде видно, — сказав тато. Мама скривилася й промовчала.

Завели мене в квартиру. І я одразу побачив те, що хотів побачити. На підвіконні стояла клітка, а в ній цілий і неушкоджений сидів чижик. Правда, сумний, невеселий. Та хто ж у клітці веселиться!.. Побалакати з ним одразу я не зміг, бо мене стали годувати, а тоді Валера повісив мені на шию мотузку і потягнув у двір.

— Ну тепер начувайтесь! — на бігу цідив крізь зуби Валера. — Тепер ви всі у мене поскачете!..

У дворі на дитячому майданчику гралися діти, хлопчики і дівчатка.

— Грай, візьми! Візьми! Кусі, Грай! — став нацьковувати мене Валера на дітей. — Отого візьми, у джинсах!.. І отого з м'ячем!.. Кусі, Грай!.. Вони мої вороги.

Але я нікого не хотів ні брати, ні кусати. Я тільки метляв хвостом і весело гавкав.

— Гав-гав! — гавкав я дітям. — Не бійтесь, дурненькі! Я нікого не зачеплю. Я зовсім не злий пес. Я добрий, лагідний пес. Мене звати Грай. Я люблю гратися, а не кусатися. От дивіться, як я стрибаю! Дивіться. Як я качаюся по землі, як я махаю хвостом!.. Гав-гав!..

Але діти не розуміли моєї собачої мови і порозбігалися з дитячого майданчика. Валера був задоволений.

— Тепер тільки я буду Чапаєв! Тепер тільки я буду командир космічної ракети! Тепер тільки я буду капітан футбольної команди! Хай хоч слово хто скаже! Зацькую!..

Лише під час обіду зміг я поговорити з Ціві-Тівіком. Валера з татом і з мамою обідали на кухні. Так у них було заведено. Щоб не смітити у кімнатах.

Підійшов я до підвіконня, де клітка стояла, заметляв привітно хвостом.

— Здоров! — кажу. — Ціві-Тівіку! Ти мене, будь ласка, не бійся. Я Грай! Друг твого друга, журавлика. Привіт тобі від нього. Це він мене послав, щоб я випустив тебе на волю.

— Ой, справді? Це правда? — одразу застрибав у клітці чижик. — Ой! Спасибі тобі! А я вже помирати зібрався. Так мені тоскно, так мені погано в неволі! Ні їсти, ні пити не можу. Все про рідний вільшаний гай думаю. Спасибі, що ти прийшов!.. — І чижик заспівав на всю квартиру:

З кухні прибігли здивовані тато, мама і Валера.

— Ти диви! Чичиков заспівав! — вигукнув Валера — А я вже хотів його продавати.

Виявляється, Валера назвав Ціві-Тівіка Чичиковим.

Коли вони повернулися на кухню дообідувати, я сказав Ціві-Тівіку:

— Ти потерпи. Я тебе увечері випущу. Як вони поснуть, я дверцята відчиню. Зараз не хочеться ризикувати… Почну біля клітки возитися, а вони побачать і клітку так переставлять, що я й не дістану.

— Добре-добре! Я почекаю, — погодився Ціві-Тівік.

Та не так сталося, як гадалося.

Валера звернув увагу, що я балакаю з Ціві-Тівіком і витлумачив це по-своєму:

— Е! Здається, Грай хоче мені з'їсти Чичикова. Дзуськи!

І Валера приладнав до дверцят клітки маленький, але міцний висячий замочок.

Пробував я вночі одгризти його, пробував клітку розламати, але нічого не вийшло — не по зубах мені це діло було. Зажурилися ми з Ціві-Тівіком.

Ціві-тіві,

Знову сонце

Засвітило

У віконце!

Ціві-тіві,

Знов живу

Не у сні,

А наяву.

Знову буду

Я на волі —

В лісі, в лузі,

В буйнім полі,

Знов побачу

Рідний гай…

Ой, спасибі,

Любий Грай!

Знову буду

Я літати.

Знову буду

Я співати.

Ціві-тіві,

Тіллі-ті!

От щастить

Мені в житті,

Бо я вірних

Друзів маю,

І тепер

Я добре знаю —

Друзі виручать

Завжди

Із нещастя,

Із біди!..

Минали дні за днями, а випустити Ціві-Тівіка я ніяк не міг.

З Валерою стосунки мої зіпсувалися. Він весь час нацьковував мене на дітей, хотів, щоб я їх страхав, а я не хотів їх страхати. Я хотів з ними гратися. Лащився до них. І скоро з усіма дітьми у дворі подружився. Всі перестали мене боятися.

Валеру це дуже дратувало.

І якось він сказав батькам:

— Завтра приїжджа тітка. Хай забирає свого дурного кунделя в село. Він мені набрид.

Батьки не заперечували. Особливо мама. Вона понад усе любила чистоту в кімнатах і не могла дивитися, як я ходжу своїми лапацонами по її лискучому паркету.

У нас лишалася одна ніч. Треба було щось робити.

Квартира була на першому поверсі. Вікна розчинені навстіж — жарко.

Коли всі поснули, схопив я у зуби клітку з чижиком, через вікно — і навтіки.

Біг, біг, аж поки сили вистачило. З кліткою у зубах довго не побігаєш.

Почало світати, а я ще з міста не вибіг.

Що робити?

Вдень бігти не можна. Побачать люди — одберуть клітку, подумають, що вкрав.

Знайшов я оцей забутий напіврозвалений будиночок, затягнув сюди клітку через пролом у стіні, вирішив перечекати до ночі.

Вранці побіг по харчі, щоб чижик мій не охляв. Прибігаю, бачу — рудий котяра-хуліган катає клітку по всій кімнаті — чижик усередині вже ледь крильцями тріпоче.

Розгнівався я, пужнув котяру так, що він ледве ноги виніс. Думав, що вже й носа не поткне сюди. А він, бач, не кається…

Оце й всі мої пригоди.

А тепер ти розкажи, як тут опинився.

РОЗДІЛ X

Чик Чирикчинський дає пораду. Шпак Шпаченко. Добре знати іноземні мови.

"Хау ду ю ду, мадам Какаду!" Звільнення.

"Няв-няв!" Ще одне незаплановане звільнення. Прощай, Києве!

Коли журавлик закінчив розповідати про свої пригоди, він сказав:

— А тепер давайте думати, що далі робити. Бігти з кліткою в зубах — то не вихід. Рано чи пізно люди побачать і таки одберуть. Треба якось клітку відчинити. Я б спробував відімкнути замок дзьобом. Я колись таке робив, але дуже маленький замочок — не вийде. Знаєте що — почекаємо до ранку, а вранці я пораджуся з горобчиком Чиком Чирикчинським. Він дуже меткий, цей горобчик. Він щось обов'язково придумає.

— Ну що ж — давайте! — погодився Грай.

І Ціві-Тівік теж, звичайно, погодився. А що йому було робити.

До пізньої ночі гомоніли друзі. А потім поснули.

Вранці журавлик одразу ж полетів на дах до Чика Чирикчинського. Розказав йому все і попросив поради.

— Треба спершу подивитися, що і як, — поважно сказав Чик Чирикчинський.

Полетіли вони в будиночок. Журавлик познайомив Чика Чирикчинського з Граєм і з Ціві-Тівіком.

Горобець з усіх боків обдивився клітку, помацав дзьобом дротини, замочок і сказав:

— Так-так! Зрозуміло! Замочок без ключа дзьобом не відчинити — це факт. Але стривайте! Є у нашому будинку особа, в якої дзьобище, — гвіздки запросто перекусює, не те що дротини. Це мадам Какаду

— Так давай її попросимо, давай! — радісно вигукнув журавлик.

— Легко сказати попросимо, — зітхнув Чик Чирикчинський. — А як? Вона ж іноземка. З Австралії привезена. Ні бельмеса по-нашому не розуміє. Для розмови з нею перекладача треба, — горобець задумався. — А що, як попросити Шпака Шпаченка. Він бував за кордоном, мусить знати іноземні мови. Летимо до нього!

Шпак Шпаченко сидів на тичці біля входу в шпаківню і співав пісню кенаря Канарейченка (шпаки, як ви, певно, знаєте, вміють наслідувати голоси всіх пташок):

До-ре-мі-фа-соль-ля!..

Тьох! Тьох! Тьох!

Сіяли квасолю,

А вродив горох.

Шпак Шпаченко не вагався ні хвилини:

— Справа така благородна, що відмовитися не можу.

Полетіли вони втрьох до мадам Какаду. Побачитися з нею було неважко, оскільки ЇЇ клітка стояла на балконі.

Мадам Какаду, схопившись лапами за кільце, висіла в клітці догори хвостом — робила гімнастику йогів.

— Хау ду ю ду[1], мадам Какаду! — гречно привітався Шпак Шпаченко.

— Оу! Вері вел![2] — усміхнулася радісно мадам Какаду (вона давно ні з ким не говорила рідною англійською мовою).

Шпак Шпаченко тут же швидко заджерготав їй щось таке, чого вже ніяк не могли второпати ні журавлик, ні Чик Чирикчинський.

Мадам Какаду, перевернувшись хвостом донизу, тільки покивувала своїм величезним білим чубом і, раз у раз роззявляючи дзьоба, скрикувала:

— Оу! Йєс!.. Иєс!.. Оу!..[3]

Коли Шпак Шпаченко закінчив, заджерготіла вона.

Шпак Шпаченко обернувся до журавлика і Чика Чирикчинського і переклав:

— Мадам Какаду сказала, що вона, звичайно, з радістю допоможе, але для цього треба одчинити її клітку, а хазяїна нема дома. Він прийде з роботи тільки ввечері. Доведеться зачекати.

— Ой! Це ж так довго! — скрикнув журавлик. — А чи не можна, щоб я відчинив клітку?

Шпак Шпаченко і мадам Какаду знову заджерготали, і Шпак Шпаченко переклав:

Мадам Какаду не хотіла б ображати хазяїна. Вона його дуже поважає. Але якщо ти обіцяєш потім знову замкнути клітку, щоб хазяїн нічого не помітив, тоді можна.

— Обіцяю, звичайно! — сказав журавлик і тут же почав дзьобом одчиняти клітку папуги. Довелося поповозитися — клітка була велика і

засув на дверцятах досить міцний. Та нарешті дверцята відчинилися, і мадам Какаду вийшла на балкон.

Не гаючи часу, вони полетіли звільняти чижика.

Клац! Клац! Клац! Клац! — легко, наче лускаючи насіння, перекусила мадам Какаду дротинки, зробила отвір, і Ціві-Тівік вилетів на волю. Ох, як же він запурхав-заметушився по кімнаті, перелітаючи від одного до другого, обіймаючи всіх крильцями і цілуючи дзьобом!

Ціві-тіві!

Ой, спасибі!

Ой, спасибі

Вам усім!.. —

не знаходячи слів, схвильовано дякував він своїм рятівникам. Він переживав одну з найбільших радостей на землі — радість визволення з неволі.

І чи не так само радів журавлик. Бо відомо, що теж одна з найбільших радостей на землі — це ділити радість справжнього друга.

— Ну, а тепер — додому! — сказав журавлик.

Гран лишився чекати у дворі, а вони всі полетіли проводжати мадам Какаду. Замкнули клітку, попрощалися, подякували і полетіли до Грая.

— Летіть сюди! — гукнув Грай з глибини двору. Він стояв над відчиненим каналізаційним люком.

Звідти чувся відчайдушний нявкіт і жалібна пісня кота Мордана:

Нявву-ня-ав! Нявву-ня-ав!

Ой, пропав я, пропав!

Ні за цапову душу

Я загинути мушу!

Ой, боюся!

Боюся!

Ой, рятуйте!

Клянуся,

Що, коли не загину,

Хуліганити кину!

Валер'янку забуду!

Ой, я більше не буду!..

Ой, витягніть мене звідси хто-небудь швидше!

Пропадаю… Навву-нявв!..

Виявляється, вчора ввечері, тікаючи, він вгнався у відчинений каналізаційний люк.

— Витягнемо хулігана? Як-не-як жива душа, — схиливши голову набік, сказав Грай (добрий він усе-таки був собака).

— Давайте! — підтримав журавлик.

— Може, справді тепер виправиться, — погодився Чик Чирикчинський.

— Авжеж! Авжеж! — радісно підхопив Ціві-Тівік (він готовий був зараз рятувати і визволяти весь світ).

— Я на одному балконі бачив міцну мотузку, — сказав Шпак Шпаченко. — Тільки ми, дрібнота, не подужаємо. Хіба що журавлик…

— А ми допоможемо! — вигукнув Ціві-Тівік.

Полетіли вони на балкон. Принесли мотузку.

Взяв Грай один кінець мотузки в зуби, другий кінець кинув у люк.

Витягли Мордана. Виліз він, брудний, жалюгідний, нещасний. Крізь сльози подякував і пошкандибав, зігнувшись, геть.

— Кожного хулігана рано чи пізно жде неминуча розплата, — сказав Грай.

— Ну, тепер уже — в путь! — сказав журавлик.

Подякували вони Шпаку Шпаченку за допомогу,

попрощалися. А Чик Чирикчинський сказав:

— А я вас за місто проведу.

І полетів з ними.

По дорозі до них стали приєднуватись інші горобці. І скоро за ними летіла вже ціла хмара горобців. Усі раділи, що журавлик таки знайшов свого друга чижика, і цвірінькали так голосно, що перехожі зупинялися і здивовано дивилися їм услід.

Тільки на околиці, десь біля Борисполя, горобці попрощалися й полетіли назад — до Києва.

РОЗДІЛ XI

Останній, заключний, в якому є сподіванки і несподіванки, і радість, і сльози, і зустрічі, і прощання…

Грай біг по дорозі, а чижик з журавликом летіли над ним. Настрій у них був чудовий, і вони дзвінко співали в небі:

Нам весело,

Нам радісно,

Як не було нікому!

Ми летимо,

Ми летимо,

Ми летимо додому!

А Грай на бігу підспівував їм знизу:

Гав-гав!

Гав-гав!

І я скажу:

Гав-гав!

Додому

Я біжу,

Хвостом —

Гав-гав! —

Метляю,

Бо гарний настрій

Маю!..

Снідали і відпочивали вони разом. Ночували теж — чижик і журавлик на дереві, Грай під деревом.

Ніяких особливих пригод у дорозі з ними не сталося, і на третій день вони благополучно прибули додому.

Першим, хто зустрів їх, була сорока Скрекекулія. Вона прилетіла їм назустріч і зняла такий гвалт, що вони спершу навіть перелякались:

Скре-ке-ке! Скре-ке-ке!

Ой, тут сталося таке!

Ой, тут сталося таке!

Скре-ке! Скре-ке! Скре-ке-ке!..

І, лише накричавшись досхочу, розповіла новини. Виявляється, професора Кваквакум а позбавили вченого ступеня, професорського звання і перевели на посаду звичайної старої жаби.

Оце була новина!.. Всім новинам новина!..

А було так.

Після того, як журавлик поїхав у Київ, мама-журавлиця, звичайно, дуже хвилювалася. Тато-журавель як міг її заспокоював, але без успіху. Нарешті мама-журавлиця не витримала і пішла до професора Кваквакума на пораду.

— Шановний Жабурине Жабуриновичу, — вклонилася вона. — Дуже вас прошу. Гляньте, будь ласка, у Книгу Джерел. Може, там написано, де зараз мій синочок.

Пірнув професор Кваквакум на дно, цілу добу не з'являвся, потім виліз, надувся, золоті окуляри поправив, скривився:

— Кепські справи! — плямкнув. — Вашого синочка вже й на світі нема. Поганий у нього був характер. Впертий і легковажний. З таким характером довго не живуть. Забудьте про нього. Заводьте собі нових дітей.

Вдарила крилами об поли мама-журавлиця. Та в сльози.

— Ой, синочку ж мій дорогесенький! Ой, на кого ж ти мене залишив! Ой, що ж я тепер робитиму без тебе! Ой лишенько, лишенько! Ой, бідна я, бідна!

Почув тато-журавель.

— Не може цього бути! — скрикнув. — Неправда це! Я свого сина знаю. Прекрасний у нього характер. Добрий, веселий і сміливий. З таким характером тільки жити й жити.

Та до президента Бусола Лелековича Чорногуза. Так і так, мовляв, поможіть розібратися.

Президент утворив комісію на чолі з дядечком Бугаєм. Пірнула комісія на дно болота. І тут з'ясувалося, що ніякої Книги Джерел взагалі нема, не існує. Вигадав усе брехун і базікало Кваквакум. Щоб зажити собі славу наймудрішого з наймудріших. Стільки років голови усім дурив!.. Світлячка на дні засвітить і лягає спати. А всі думають, що він Книгу Джерел до ранку читає.

Розгнівався президент Бусол Лелекович Чорногуз. Хотів був уже дзьобнути, проковтнути професора. Та придивився — старий, бородавчастий, несмачний — погидував.

Позбавив тільки професорського звання, вченого ступеня, зняв золоті окуляри і перевів Кваквакум а на посаду звичайної старої жаби.

— Так, значить, то вигадка, що журавлі народжуються, щоб тільки журитися і приносити всім сльози і печаль! — вигукнув журавлик.

— Ну, звичайно, вигадка! — почувся тоненький голосок. І з-під куща вибіг… їжачок Колько Колючка. А за ним тато-їжак і мама-їжачиха.

— Які можуть бути сльози і печаль, якщо ти приніс нам, журавлику, радість і щастя! Врятував нам сина. Вчора його примчав з Києва на машині добрий мисливець дядя Женя. Спасибі тобі! — і тато-їжачок та мама-їжачиха низько вклонилися журавлику.

— І мені ти радість приніс, — сказав Грай. — Без тебе я б досі на ланцюгу сидів і опудалом вважався.

— І мені! І мені! — вигукнув Ціві-Тівік. — Друже мій любий!

— І щоб ти знав, — сказав Грай, — у нас на Україні люди здавна весною журавлів веселиками звуть — от!

— Правда-правда, — сказали тато-їжак і мама-їжачиха.

— Скре-ке-ке! Скре-ке-ке! І я чула таке! — підтвердила сорока Скрекекулія.

— Так давайте назвемо нашого журавлика Веселиком!

Хай це буде його власне ім'я! — радісно вигукнув Ціві-Тівік.

— Давайте! Давайте! — загукали всі.

І тут раптом почулося схвильоване:

— Курли-курли, синку! Курли-курли, любий!..

То летіли вже з болота мама-журавлиця і тато-журавель. Батьківське серце само чує, само віщує, коли син близько.

Кинувся Веселик до тата і мами і… заплакав від радощів. Тільки тепер відчув він, як за ними скучив…

А потім на болоті був бенкет. На честь звільнення чижика і щасливого повернення Веселика. А після бенкету великий святковий концерт, у програмі якого були і журавлині танці, і ліричні пісні чижика Ціві-Тівіка, і акробатичний етюд собаки Грая та їжачка Колька Колючки, і пародія дядечка Бугая на колгоспного бика Чемпіона. І багато-багато інших прекрасних номерів.

Веселилися аж дотемна…

…Проминуло літо. Настала осінь. Пожовкле листя, опадаючи з дерев, закружляло вогнистими метеликами у чистому синьому повітрі.

Перелітні пташки почали збиратися у вирій…

І одного сонячного ранку дівчинка Галочка, яка вже видужала і йшла до школи у перший клас, побачила в небі над Києвом журавлиний ключ. Раптом один журавель відокремився від ключа, опустився нижче і став робити кола над їхнім будинком. А потім заспівав:

Курли-курли!

Уперше я журюся,

Курли-курли!

Бо з вами розстаюся.

Журавликом

Я з вами розстаюся —

Веселиком

Весною повернуся.

Чекайте,

Не сумуйте, не скучайте!

Веселика

Весною зустрічайте!

Курли-курли! Прощайте!

Курли-курли! Прощайте!..

І Галочка впізнала журавлика, замахала йому рукою і закричала:

— До побачення, журавлику! До побачення! Прилітай весною! Прилітай!..

І кіт Мордан, що лежав на підвіконні у Галоччиній квартирі, теж упізнав журавлика й привітно помахав йому лапою. Будь ласка, не дивуйтесь. Галочка взяла Мордана на виховання. І тепер він живе у неї. Не ганяється за горобцями. Чистенький лежить на підвіконні, гріється на сонечку. Про валер'янку давно забув і їсть, як пристойні виховані коти, з блюдечка. Одне слово, — виправляється…

І мадам Какаду, звичайно, впізнала журавлика й помахала йому на прощання своїм білим чубом.

А вже про Чика Чирикчинського і казати нічого. Він підлетів до журавлика і так весело пурхав навколо нього і нацвірінькав йому на прощання стільки добрих слів, скільки не цвірінькав ніколи.

Веселик зробив останнє коло й полетів доганяти своїх.

Але ще довго чулося в небі над Києвом прощальне журавлине курли…